

цифровою порталом ресурсів і надасть відкритий доступ до колекцій відеоуроків, авторських тестів, прикладів проєктів, охоплюючих рамки навчальних програм впроваджених курсів. Для викладачів цілеспрямовано також організовувати курси підвищення кваліфікації в формі змішаного навчання.

Зарубіжний досвід інтеграції висхідного мислення в змішане навчання дозволить національній системі освіти взяти позитивний досвід і ризики формування ІКТ-компетентності учнів і вчителів.

Список використаних джерел

1. CollegeBoard. AP courses. – New York, 2017. – Режим доступу: <https://apstudent.collegeboard.org/apcourse>. – Дата доступу 18.06.2019.
2. Denner J., Werner L., Ortiz E. Computer games created by middle school girls: Can they be used to measure understanding of computer science concepts? //Computers & Education. – 2012. – Т. 58. – №. 1. – С. 240-249.
3. Flannery L. P., Silverman B., Kazakoff E. R., Bers M. U., Bontá P., Resnick M. Designing ScratchJr: Support for early childhood learning through computer programming //Proceedings of the 12th International Conference on Interaction Design and Children. – ACM, 2013. – С. 1-10.
4. Olabe J. C., Basogain X., Olabe M. A. Developing new educational frontiers through breakthroughs in cognitive computation and new dimensions in pedagogical technology //International Journal of Social Science and Humanity. – 2016. – Т. 6. – №. 11. – С. 813-820.
5. Papert S. An exploration in the space of mathematics educations //International Journal of Computers for Mathematical Learning. – 1996. – Т. 1. – №. 1. – С. 95-123.
6. Resnick M. et al. Scratch: Programming for all //Commun. Acm. – 2009. – Т. 52. – №. 11. – С. 60-67.
7. Sáez-López J. M., Román-González M., Vázquez-Cano E. Visual programming languages integrated across the curriculum in elementary school: A two year case study using “Scratch” in five schools //Computers & Education. – 2016. – Т. 97. – С. 129-141.
8. Vee A. Understanding computer programming as a literacy //Literacy in Composition Studies. – 2013. – Т. 1. – №. 2. – С. 42-64.
9. Wolfram S. How to teach computational thinking – Stephen Wolfram Blog, 2016. – Режим доступу: <http://blog.stephenwolfram.com/2016/09/how-to-teachcomputational-thinking/> – Дата доступу 10.06.2019.
10. Zhang J. X., Liu L., Ordóñez de Pablos P., She J. The auxiliary role of information technology in teaching: Enhancing programming course using Alice //International Journal of Engineering Education. – 2014. – Т. 30. – №. 3. – С. 560-565.
11. Zhang X., de Pablos P. O., Zhu H. The impact of second life on team learning outcomes from the perspective of IT capabilities //The International journal of engineering education. – 2012. – Т. 28. – №. 6. – С. 1388-1392.

УДК 141.7:82-96.161.2(092) Сковорода

Максюта Микола Єгорович

Доктор філософських наук, професор

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Соколова Олександра Максимівна

Національний університет біоресурсів і природокористування України

**СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ
ДОБРОЧИННОГО ЖИТТЄЗДІЙСНЕННЯ ЛЮДИНИ
У ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ**

У статті наголошується, що філософське осмислення життя людини – в органічній цілісності усіх його чинників. Лише під таким кутом зору воно не втрачає сенсу. Недопустимо життя людини зводити до розгляду однієї з його складових, навіть сфери, безперечно, життєво значимої, наприклад, виробничо-господарської. Життя людини – набагато ширше, багатше. Воно деформується, якщо спробувати його обмежити виробничо-трудовою діяльністю чи діяльністю взагалі. І в той же час індивідуальне буття людини – суттєвий фактор соціального буття, культурної творчості. Соціальний розвиток складається з безлічі індивідуальних буттів. Кожна людина реалізує свої потреби. Їх переплетення формує відповідний напрям, характер соціального буття. Індивідуальне буття започатковує зміни, які з часом видозмінюються, реалізуються у суспільному бутті, у формах культурної творчості.

Ключові слова: життєздійснення, шляхетність, самоствердження, самопізнання, доброчинність, життєтворчість, «людина істинна».

Успішність національно-культурного відродження та державотворення великою мірою досягається завдяки поверненню до цих процесів багатостолітнього духовно-культурного, ідейно-національного досвіду змістовного розвитку етнопонаціональних, морально-етичних цінностей, ідей традиційного українського антропоцентризму, синтезованих сучасними історико-філософськими дослідженнями. Адже очевидно, що розбудова сучасної України передбачає створення необхідних умов для утвердження української людини як спадкоємця попередніх здобутків в усіх сферах суспільного буття і творця, українського світу, людини, свідомої своїх творчо-самотворчих можливостей, місця й призначення у світі, як передумов розбудови майбутнього у єдності із все масштабнішим оновленням людинознавчої спадщини минулого, а чи не в першу чергу – життєбуттійнісного досвіду української людини, «загубленої» в горнилі трагічного минулого. Бо ж, наголошує М. Шлемкевич: «Загублена українська людина живе в нас, і плаче в нас. І здожене нас, як не втікали б ми від неї. І коли слів не зуміємо знайти для її болю, тоді з очей наших той біль продиратиметься страшним, незаспокоєним докором. Забуття – це омана!» [10, с. 11].

Соціально-філософські, антропологічні ідеї Г. Сковороди тією чи іншою мірою висвітлювалися вітчизняними та зарубіжними дослідниками від перших років появи творів українського мислителя – М. Костомаровим, М. Драгомановим, В. Ерном, М. Шлемкевичем, Д. Чижевським, О. Кульчицьким, В. Шинкаруком, В. Табачковським, І. Бичко, А. Бичко, В. Горським, М. Поповичем, Л. Ушкаловим. Зазначені ідеї актуалізуються необхідністю віднаходження шляхів формування й утвердження української людини в умовах і способах творчо-самотворчої активності та національно-культурного розвитку, як взаємодетермінованих процесів відродження українського світу. Адже й здобутки представників Київської філософсько-антропологічної школи В.І. Шинкарука у 60-ті рр. ХХ ст. формувалися у руслі людинознавчих ідей Г. Сковороди [Див. 1; 2; 4; 8; 9].

У пошуках Г. Сковороди, поняття життя набуває високого філософського смислу, адже, якщо кожна людина покликана вирішувати важливіші смисложиттєві питання, то під відповідним кутом зору повинні формуватися й зреалізовуватися також її прагнення – не стільки як матеріально-речовинні, пов'язані із задоволенням фізичних, природних потреб, скільки потреби духовні – щоб жити повнотою внутрішнього, достойного життя. Так, в «Іконі Алквіадській», запитуючи: «Коли життя від сердечної веселості, а веселість від насолоди, то від чого залежить насолода, що насолоджує серце?», Г. Сковорода зазначає: «Пояснює боговидець Платон: «Немає солодшого від істини». А ми можемо сказати, що лиш в істині живе справжня насолода і лиш вона животворить серце наше, яке володіє тілом» [5, с. 8].

Життя людини, як дійсно людське, уможлиблюється завдяки живо-твірному впливові високих істин, як процесу оволодіння життє-спрямовуючими людську активність, думками, прагненнями, принципами, коли, отже, істина вже *творить* внутрішнє, сердечне життя, як здатність проти-стояти нежиттю, а відтак – і синтезує внутрішнє життя як прояви людської цілісності. Незреалізовані амбіції, незадоволені прагнення та незреалізовані плани та ідеали, пошуки й зацікавлення пригнічують особистість, перетворюючись у внутрішні комплекси, що негативно впливають на життєві процеси, обмежують життєву активність. Але існують і цілком придатні способи їх лікування, зазначає М. Шлемкевич: «Тільки спокійним виведенням тих комплексів на денне світло; просвітленням темних комор душі, де ховаються ті незаспокоєні пориви» [10, с. 13].

Особливо важливо, що цей шлях виводить на рівень загальних духовно-практичних, смисложиттєвих орієнтирів, життєздійснення людини у суспільстві. Життя добродійної людини – «виростає», зміцнюючись та закорінюючись у відповідно значущих для нього істинних думках, що спрямовують і визначають життєві починання, плани, ідеали, дії, життєвий шлях в цілому. І тому цей життєвий шлях позначається позитивними здобутками. Тому демонстрацією вищих вимірів поняття «життя» у філософії Г. Сковороди є протиставлення живого мертвому, коли, зокрема, із першим нерідко асоціюється позиція «ученого», а з другим – «невченого». Адже, за виразом Г. Сковороди: «І не помилився якийсь мудрець, поклавши межею між ученим і невченим границю мертвого і живого» [5, с. 8].

Життя ж бо людини, за Г. Сковородою, не якась «завершена даність» для відповідного «вживання», але, головним чином і в першу чергу, є процесом «о-живання», як переходу від стану нежиття: життя є тоді, коли воно живе, що, знову ж таки, потребує життє-стверджуючих зусиль. «Життєвість життя» визначається практичною спрямованістю любові до істини, тобто, якщо «полюбляючи істину», людина доконечно спосіб свого життя розбудовує в атмосфері переосмислення вищих життєвих цінностей, хоча і «споживаних усіма», але «не вичерпуваних насолод, які зіграють і живлять сердечні думки, як весняне сонце кожную істоту». Життя людини, таким чином, підтримується «істинними думками», які «освітлюють благодійністю серце», – подібно до того, «як правильна циркуляція крові у звірів, а в травах – соків породжує добробут їхнього тіла» [5, с. 8].

Для розуму, стурбованого питаннями смислу життя, думки починають жити самоцінним, самостійним життям, набуваючи дійової ролі чинників особистісно стверджувального відношення до світу, способу зманіфестування істинно людського життєздійснення. Заклик українського мислителя «пізнати себе» позначений глибинною смисложиттєвою спрямованістю, примушуючи індивідуума зупинитися у швидкопроминальності одноманітного повсякдення, намагатися стати «поруч» із цим повсякденням, самозосереджуючись. Для українського мислителя особистісно стверджувальну внутрішню активність демонструє «втішання самотою». Досконалість, розважливність «живого життя» (Г. Сковорода) є благочестивим і шляхетним життям людини «істинної», бо, у першу чергу, високі істини для неї постають доконечними нормами життєздійснення, а світлом Божої Премудрості висвітлюється життєвий шлях, «оживляючи» людське як таке. Життєздійснення людини шляхетної позначене внутрішньою відповідністю життєвих планів, ідеалів та способів їх реалізації, коли у кожному «пункті» свідомо не припускаються невинуваті істинною Божої Премудрості рішення. Вона надає смислу життєвим рішенням, перебуваючи «при самій сутності» людини високошляхетної. Шляхетність «людини високого роду» ніби «розлита» в усій її життєвій поставі, у її життєвих проявах, вона сповідує високі істини душевної відкритості, чистоти

думок і т. д. Але, на переконання українського мислителя, у єдності «істинної душі та тіла людини»: будь-які поступки, навіть найдрібніші, у тому чи іншому ракурсі, по-суті, «девальвують» шляхетність. І лише збереження внутрішньої цілісності на засадах цінностей Божої Премудрості, як умови «сердечної чистоти», демонструє її шляхетність. І тому цілком природно, що, як впливає з міркувань Г. Сковороди, також нерозвинена тілесна культура, зневажання тілесними потребами чи, навпаки, надмірності у їх задоволенні унеможливають розбудову «живого Божого дому» життєбуття шляхетної людини. Для людини моральної, духовно-інтелектуально розвинутої, тобто, наголошує Г. Сковорода, вільної від марновірства та забобонів її природну шляхетність зманіфестує, рівною мірою, висока повага як до себе, до своєї гідності, так і до іншої особи. Бо «високих родів люди не лише в позовах, війнах, комерціях, домобудівництвах, мистецтвах, а й у найпершому пункті, тобто в думках щодо Бога, повинні знаходити істину і противитися забобонам» [5, с. 8].

Рівною мірою, як і внутрішнє життя, так і життєвий шлях людини «благочестивого серця», «прямо тече на гору Богу», не відхиляючись у бік ані «буйного безбожництва», ані «підлих болотів рабопристрасного марновірства» [5, с. 8]. Забобони та марновірство спотворюють сприймання та розуміння людиною як самої себе, так і іншого. Тому Г. Сковорода привертає увагу до вкрай негативних соціальних наслідків неспроможних подолати марновірство і забобони та дотримуватися прямого, визначеного істиною, життєвого шляху: небратерські, негуманні міжлюдські відносини у суспільстві неприпустимі, бо є руйнівними, обмежують вільний прояв усіх членів суспільства. Як образ і подоба Божа, людина приходить у світ для творення добра, зреалізовуючи свої можливості та ідеали «істинного» шляхетного життя. Тому немає нічого загрозовішого для індивідуума, як зневажання свого істинно людського покликання, але тим більше за умов перебування людини в суспільстві, що не може також не поширюватися на останнє, спотворюючи, як, до прикладу, забобони та марновірство, сам образ людський. Вищість людини у світі суцього за її призначенням є рівень, єдино відкритий для здобування нею себе процесами реалізації даних їй її природою можливостей; і тому, вочевидь, це засвідчує, що свавілля по відношенню до «головного добра» обертається руйнівними наслідками, поєднаними різноплановими зв'язками індивіда і суспільства. «І немає більш смертоносною для суспільства рани, ніж марновірство – листя для лицемірів, маска шахраям, заслона дармоїдам, стимул і підігрів для людей з дитячим розумом» [5, с. 10].

Хоча, з іншого боку, «простір» відношення людини до суспільства дозволяє увиразнювати соціальну й індивідуальну значущість творчо-самотворчих особистісних якостей, як способу зманіфестування гуманістичних цінностей, віри в людину, людської свободи. Так, лише людина шляхетна, «високого роду» оволодіває духовно-творчими можливостями усамітненого життя – як способу привнесення в духовне життя суспільства нових цінностей, покликаних підносити повсякденність та надихати широкий загал продемонструвати життєвість морально-духовних, інтелектуальних якостей. Чим і пояснюється, що великі мудреці здатні усамітнюватися, відкриваючи у собі невідомі до цього розумово-вольові якості, віднаходили насолоду в усамітненому житті. Спосіб буття людей «високого роду» якраз і відзначений прагненнями до піднесеного, до того, що не обмежує людське життя рутиною проминального, до небесного, до вічних зірок людських мрій та ідеалів буття, як – об'єднуючого усіх спільним баченням себе у першу чергу у гідних людської природи якостях та потребах в умовах свого існування. За виразом Лесі Українки: «не такі вже гіркі сльози - спільні». Але, разом з тим: «Коли я поглязд свій на небо зводжу, - //Нових зірок на йому не шукаю, //Я там братерство, рівність, волю гошу //Крізь чорні хмари вглядіти бажаю, - //Тих три величні золоті зорі, //Що людям сяють безліч літ вгорі» [3, с. 59].

Усамітнене життя людей «високих родів» є способом реалізувати прагнення відмежуватися від мінливості повсякдення та одночасного вироблення нового бачення дійсності і нових можливостей у ній людини. Потреби і навички самозосередження, життя «відреченої від усього душі» демонструє людську гідність, наповнення її внутрішніх позитивних якостей, тотальністю утвердження та поглибленням яких зміцнюється її цілісність і повнота. Г.С. Сковорода закликає М. Ковалинського: «Дивись на тих людей, чії слова, діла, око, хода, руки, їжа, напої, коротше кажучи, все життя *скероване всередину*, ... тобто вони не літають за хмари, але зайняті лише своєю душею і *слухають самих себе*, поки не приготують себе як гідну обитель для Бога» [7, с. 235].

Відзначена високою гідністю зміцнення внутрішньої потреби не втрачати вміння себе постійно «слухати і чути», існуючи в суспільстві, – така індивідуальність *вирізняється з-поміж юрби*. «І коли Бог вселиться в їхні душі, коли запанує в них, тоді те, що уявляється юрбі як щось нестерпне, страшне, пусте, для них стане божественним, сповненим нектару й амброзії, коротше кажучи [«веселіє вчное»]» [7, с. 235]. Але, отже, утвердження як «вільної від народження» самозосереджувальної особистості, відмінної своїми істотними життєстверджувальними якостями не може не мати також загальносуспільного значення.

У зв'язку із цим доцільно звернутися до проявів моральних якостей людей, на які також звертає увагу Г.С. Сковорода, наголошуючи, що, так чи інакше, вони завжди мають відповідний суспільний

резонанс. «Подібно до того, як, на думку Платона, вища несправедливість полягає в тому, щоб здаватись справедливим і не бути ним, так і в даному випадку слід визнати небезпечними ті лестоці, які обдурюють, а не ті, які діють відкрито, і ті, які діють серйозно, а не ті, які обертаються на жарт» [7, с. 240-241].

Український мислитель застерігає від надзвичайно соціально небезпечних наслідків активності осіб із характерними для них лицемір'ям, неправдивістю, але, коли визначальними для особистості життєздійснення є й повинні бути уміння та навички відрізнити «пана від слуги». Адже, якщо припускається, що «наприклад, підданий може помилково пошанувати камердинера замість пана» [6, с. 10], то, отже, мотивація здійснення вибору та відповідальність громадянина перебувають не на достатньо розвиненому громадянсько-гуманістичному рівні. «Це *посланці* сатани, прикриті людським образом ... Який злий геній скеровує їх на прості серця? Що в них спільного з людьми щирими, які не знають і не мають ніяких хитрощів? Що спільного, питаю я, у рака зі змією? Діаметрально, як кажуть, протилежні вони такого роду натурам і нападають на них, як вовки, безсумнівно, заради вигоди» [7, с. 241].

По суті, при цьому актуалізуються також глибокі соціально-політичні та національно-культурні гуманістичні проблеми. Лише за умов економічної розвиненості та зрілості громадянської свідомості реально нейтралізується вплив «демонів», помилково пошанованих «слуг». «З таких людей робляться брехливі друзі, фальшиві апостоли, еретичні вчені, тирани, тобто погані царі, які, пробравшись у надра держави, в лоно церкви, шляхами хитрощів проникаючи, нарешті, в самі небеса, змішують небо з землею, часто весь світ потрясають смутами. Але хто в достатній мірі яскраво зобразить цих демонів?» [7, с.241].

Таким чином, антропологічні рефлексії Г. Сковороди, зокрема, спонукають до наступного. Шляхетність – особистісна якість людини, що засвідчує про як її високі життєстверджувальні способи активності, цілі, завдання, мотиви та ідеали, так і життєві принципи – честі, гідності, гуманізму. Для шляхетної людини визначальними чинниками життєдіяльності є високі ідеали, у світлі яких здійснюється вибір життєвого шляху та способів, підходів до реалізації цілей і завдань. Людина благородна не «забуває» про ці ідеали і в найскладніших життєвих обставинах, демонструючи тим самим внутрішню моральну цілісність, зобов'язальність та відповідальність. Чи не визначальніший лейтмотив розмислів Г. Сковороди – *людина повинна бути шляхетною*. Але тим більш істотного сенсу набуває цінність людського життя. Цінності живого і цінності людського життя, життя людини, як щонайвища цінність, мають істотний філософсько-світоглядний потенціал, функціонують як духовні норми, на основі яких повинні розглядатися усі інші цінності. Життя людини повинно бути основою вирішення суперечностей сучасного технізованого суспільства та культури.

Список використаних джерел

1. Карась А. Олександр Кульчицький в українській філософській думці // Філософ.-антропол. читання '95. – Вип. 2. – К.: 1996. – С. 4-11.
2. Культура життя людини: (Пробл.теорії і методології соціал.-психол.исследований). – К.: Наук.думка,1988. – 241 с.
3. Леся Українка. Мій шлях // Українка Л. Збір. тв. у 12-ти т. – Т. 1. – К.: Наук. думка. – 1975. – С. 32.
4. Попов Б. Соціокультурна рефлексія над смыслом людського життя // Життя етносу: соціокультурні нариси. – К.: Либідь, 1997. – С. 7-32.
5. Сковорода Г. Книжечка, що називається SilenusAlcibiadis, тобто ікона Алківіадська (Ізраїльський змії) // Сковорода Г. Твори: У 2-х т. – Т. 2. – К.: «Обереги», 1994. – С. 7-33.
6. Сковорода Г. Вхідні двері до християнської доброчесності // Філософ. думка. – 2014. – №5. – С. 7-18.
7. Сковорода Г. до М. Ковалінського, жовтень 1762 р. – Т. 2. – С. 241.
8. Ушкалов Л. Від бароко до постмодерну: есеї. – К.: Грані-Т, 2011. – 552 с.
9. Чорний О.О. Антропологічність як риса української філософії // Філософ.-антропол. читання '96. – К.: Стилюс, 1997. – С. 130-132.
10. Шлемкевич М. Загублена українська людина. – Нью-Йорк, 1954. – 158 с.

УДК 174:340

Явдошук Анастасія Андріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті розглянуті поняття «особистість», «індивідуальність», «комунікативність», «комунікабельність», визначено чинники, які впливають на ефективність спілкування. Основні закономірності формування культури професійного спілкування.

Ключові слова: особистість, індивідуальність, комунікативність, комунікабельність, комунікативна компетентність.

Беручи до уваги курс України на інтеграцію в європейське політичне, економічне, освітнє, наукове, правове, культурне співтовариство, актуальним постає питання підвищення якості та формування високого рівня культури професійного спілкування. Це не лише філологічна та методична, а й соціальна проблема: вона так чи інакше пов'язана з різноманітними видами комунікації.